

YENİ TÜRK ŞAİRİNİN “YUSUF VE ZÜLEYHA HİKÂYESİ” DUYARLIĞI

DOÇ. DR. NURULLAH ÇETİN

Giriş

Hem Doğu hem de Batı dünya edebiyatçılarının tarih boyunca çokça ele aldıkları ve evrensel bir tema olma özelliğine sahip olan “Yusuf ve Züleyha” hikâyesini Batılılar genellikle *Tevrat*, Doğulu İslâm toplumlari da *Kur'an* kaynakli anlati ve bilgilere dayali olarak islemislerdir. İslâm inancina göre *Kur'an*'dan önceki İlahî kitaplarin asillari kaybolduğu ya da bozulduğu, içlerine insan düşünceleri ve bilgileri karıştırıldığı için onlar geçerliliklerini kaybetmiştir. Onun için Müslüman edebiyatçılar bu konuyu işlerken *Kur'an*'da anlatılan bilgileri esas alırlar. Ancak buna rağmen kimi Müslüman edebiyatçılar *Tevrat*'tan da bazı motifleri alıp eserlerinde kullanmışlardır. Bir kısım sanatçılar, ana kurgusuna bağlı kalarak hikâyeyi yeniden üretmiş, kimi de bundan aldığı ilhamla kendi öznel duygu, düşünce ve yaşantılarının karşılığını bu kıssaya ait motiflerde ve tiplerde bulmuş ve bunları kimi zaman bir istiare kimi zaman da çağrışım imkânı olarak görmüştür.

Hikâye ilk olarak bazı unsurlarıyla M.Ö.14. yüzyılda eski bir Mısır hikâyesinde yer almıştır. Ayrıca *Tevrat*'ın ilk kitabı “Tekvin – bab 0-50”de de geniş biçimde yer almıştır. *İncil*'de ise “Resullerin İşleri, bab 7”de kısaca yer almıştır.

İslâm toplumlari da *Kur'an*'daki şeklini esas alarak hem pek çok tefsirlere hem de özellikle mesnevî nazım şeklinde edebiyatlarına konu edinegelmişlerdir. Aşağı yukarı onuncu yüzyıldan bu yana İslâm medeniyeti içinde etkin bir şekilde rol alan Türkler de edebiyatlarında bu kıssayı asıl olarak *Kur'an*'a gönderme yaparak ve daha çok nazma dökerek üretmişlerdir. *Kur'an*, tüm zaman ve mekânlar için geçerli olan evrensel nitelikli olay, olgu ve durumları vermeyi amaçladığından bu kıssayı sunarken de bir kısım insanların başından geçip gitmiş, salt olup bitmiş sıradan bir hikâye olarak değil, bu vasıtayla insanların ortak, genel durum ve duygularını hem bireysel hem de sosyal davranış biçimlerini yani genel olarak insanlık hâllerini

sergileyip, olması ve olmaması gereken tavır ve değerleri telkin etmiştir. Mucizevî değerlerinden biri belâgat olan *Kur'an*, öncelikle ve bizatihi salt estetik değeri ile tanımlanabilen edebî bir metin ortaya koymayı amaçlamamıştır. O, belîğ bir üslûp içinde İlâhî mesajları, ahlâk değerlerini, olumlu ve doğru tavır alış ve ideal yaşama biçimini doğru olanı gösterme bağlamında telkin etmeyi amaçlamıştır. Bir sûreyi meydana getiren “Yusuf ve Züleyha kıssası” kıskançlık, evlât sevgisi, ayrılık acısı, zulüm, aşk, duyguların kontrolü, sabır, iffet, adalet, doğruluk ve haklılıkta ısrarın karşılıksız kalmayacağı gibi evrensel olguları dramatik bir örgüde, canlı yaşantı sahneleri içinde irdelemektedir.

Biz bu yazımızda kıssanın ve ona bağlı kimi motiflerin, mazmunların ve tiplerin özellikle Tanzimattan sonra gelişen yeni Türk şiirinde değişik boyutlarıyla ele alınış ve algılanış biçimlerini irdelemeye çalışacağız. Burada edebiyat anlayışlarına ya da dünya görüşlerine ve ideolojik bağlanımlarına bakmaksızın ve öznel davranarak onlar arasında ayırım yapmaksızın Türk dilinde eser vermiş tüm Türk şairlerinin konumuzla ilgili görebildiğimiz metinlerini nesnel bir biçimde ortaya koymaya çalıştık. Onların, metinleri kanalıyla bize vermek istedikleri mesajları algılayabildiğimiz kadarıyla doğru anlamaya ve anlatmaya çalıştık. Amacımız, kıssanın yeni Türk şairlerinin muhayyilesinde ne oranda, hangi biçimde ve çapta zenginleşerek yaşayabildiğini görmek ve göstermektir.

Konunun kaynaklara dayanarak Klâsik Türk edebiyatında ele alınış biçimini bu alanda yapılan çalışmalara bağlı kalarak kısaca özetleyip ağırlıklı olarak yeni Türk şairlerinin yaklaşım biçimlerini değerlendireceğiz. Bunun için de öncelikle yapılan örneklendirmelerin daha rahat algılanabilmesi için Yusuf ve Züleyha hikâyesini kısaca özetleyelim.

Yusuf ve Züleyha Kıssası

Doğu İslâm edebiyatlarının *Kur'an* ve diğer kaynaklardan yararlanarak temel aldıkları Yusuf ve Züleyha kıssası ana hatlarıyla şöyledir:

Ken'an (Filistin) diyarında yaşamakta olan Yakup peygamberin Râhil adlı karısından olma oğlu Yusuf, çocukluğunda rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür. Yusuf'un

Bünyamin adlı bir öz ve on bir de üvey kardeşi bulunmaktadır. Kardeşleri kendinden büyüktür. On bir yıldız Yusuf'un on bir kardeşinin sembolüdür. Bunların kendisine secde etmesi Yusuf'un onlara üstün olacağını işaretidir. Hz. Yakup oğluna bu rüyasını kardeşlerine açmamasını söyler. Çünkü şeytan insana düşmandır ve kardeşlerine vesvese verip kalplerine kıskançlık düşürebilir ve ona bir hile yapabilirler. Cenab-ı Hak Yusuf'a peygamberlik ve büyük bir devlet verecektir. Hz. Yakup oğulları içinde en güzel ve en akıllı olan Yusuf'u sevmektedir. Bu durum üvey kardeşlerin kıskançlığına sebep olur, babalarını açıkça bir şaşkınlık içinde bulunmakla suçlarlar ve Yusuf'u ortadan kaldırmaya karar verirler. Bir gün hile ile onu kıra gezmeye çıkarttıklarında kör bir kuyuya atarlar. Gömleğine bir hayvan kanı bulaştırırlar. Eve geri döndüklerinde babalarına yalan söyleyerek ona kanlı bir gömlek uzatırlar ve Yusuf'un bir kurt tarafından parçalandığını söylerler. Yakup bu yalana inanmaz ama elinden de bir şey gelmez ve külbe-i ahzânında yıllarca Yusuf'un hasretiyle ağlaya ağlaya gözlerini kaybeder.

Mısır'a doğru gitmekte olan bir kervandan bir kişi, su almak için kuyuya kova saldıığında orada Yusuf'u bulur ve onu kuyudan çıkarır. Olan biteni uzaktan gizlice takip eden kardeşleri hemen yanışıp Yusuf'u ucuz bir fiyatla kervana köle olarak satarlar. Kervan sahipleri de Yusuf'u Mısır'a götürüp köle olarak satılığa çıkarırlar. Bu sırada Mısır hükümdarı Reyân İbn-i Velid adında biridir. Onun baş veziri, maliye bakanı olan ve “Aziz” denilen Katifer, Yusuf'u eşi Züleyha'nın ısrarı üzerine ağırlığı miktarı altın karşılığında satın alır. Bu sıralarda Yusuf, 18 yaşında bulunuyordu.

Yusuf gelişip olgun bir delikanlı olduğunda güzelliği ve yakışıklılığı ile dikkatleri üzerinde toplar. Mağrib melikesi iken Mısır Azizinin eşi olan Züleyha (“Zeliha” da denir) da Yusuf'a sırlıklam âşık olur ve onu kendisiyle cinsel ilişkiye zorlar. Yusuf ise bu teklifi reddedip kesinlikle izin vermez. Züleyha Yusuf'u daha önce rüyasında görüp âşık olmuştu. Mağrib sultanının kızı iken güzelliği dillere destan olmuş ve kendisini birçok hükümdar istemesine rağmen o kimseyle evlenmek istememiş ve sonunda babası onu Mısır Azizi ile evlendirmişti.

Züleyha, aşkıyla ülkenin önde gelen üst tabaka hanımlarının dillerine düşer. Bir gün onlara bir davet verir. Meyve yedikleri bir sırada Yusuf'u da içeri çağırır. Orada bulunan kadınlar Yusuf'un

eşsiz güzelliği karşısında kendilerini kaybedip büyük bir hayranlıkla bakarken meyve soydukları bıçakla ellerini keserler.

Bir başka gün Züleyha, yalnız kaldıkları bir sırada Yusuf'u mahrem odasına çağırır ve ona sahip olmak ister. Yusuf büyük bir ürküntüyle odadan kaçmak isterken Züleyha peşinden koşar ve gömleğine yapışır. Bu kovalamaca esnasında Yusuf'un gömleği yırtılır ve azizle karşı karşıya gelirler. Züleyha korkusundan Yusuf'a iftira atıp onu kendisine tecavüz etmeye çalışmakla suçlar. Bu iftira üzerine aziz, Yusuf'u zindana atırır.

Yusuf'un yedi yıl süreyle kaldığı zindanda Allah kendisine rüya yorumlama bilgisini verir. Orada mahpusların rüyalarını tabir eder. Mısır hükümdarının gördüğü bir rüyaya göre yedi cılız inek yedi semiz ineği yemekte, yedi kuru başak da yedi yeşil başağı sarmaktadır. Bu rüyayı yedi yıl bereketten sonra yedi yıl kıtlık olacağı şeklinde en gerçekçi biçimde Yusuf yorumlar. Nitekim dediği gibi de olur. Hükümdar bu tutarlı yorum üzerine Yusuf'u zindandan çıkarıp ülkesinin maliye bakanı yapar. Bu sıralarda otuz yaşlarındadır. Böylece Yusuf köle olarak geldiği Mısır'a sultan olur. Zamanla Yusuf'un bir iftira sonucu hapse girdiği anlaşılır ve bu arada Hükümdar ölür. Züleyha'nın Yusuf'a olan aşkı hâlâ sönmemiştir. Bütün mal varlığını Yusuf'tan haber getirenlere bağışlar. Yusuf'tan başka bir şey düşünmez. Yusuf, rüyanın işaret ettiği gibi bereketli geçen yedi yıl boyunca biriktirdiği erzakı takip eden yedi yıllık kıtlık vaktinde halka âdil bir şekilde dağıtır.

Kıtlıktan etkilenen Yusuf'un kardeşleri de Mısır'a erzak almaya gelirler. Yusuf onları tanırsa da kendini açığa vurmaz. Onlara gereken iyilik ve yardımı gösterip yeteri kadar erzak verir. Tekrar gelişlerinde onlardan baba bir kardeşlerini de getirmelerini ister. Yakup onun da kaybolmasından korkarak Bünyamin'i göndermek istemezse de istemeye istemeye onu göndermeye razı olur. Bünyamin geldiğinde onu bir hileyle, hükümdarın tasını onun erzak yüküne gizlice saplayıp sonra da düzmece bir hırsızlık suçlamasıyla kendi yanında bırakır. Kardeşlerine de kendi gömleğini verip bunu babalarına takdim etmelerini ister. Bünyamin'in de elinden çıktığına üzülen Yakup Yusuf'un gömleğini alıp oğlunun kokusunu hisseder ve onu ağlaya ağlaya kör olmuş gözüne sürer sürmez gözleri birden açılır. Yusuf'un kayboluşunun üzerinden yirmi bir yıl geçer. Kardeşleri onun sağ olmadığını zannediyorlardı. Yakup ise Yusuf'un çocukken gördüğü

rüyayı hatırlıyor ve buna göre kardeşlerinin mutlaka bir gün Yusuf'a secde edeceklerine inanıyordu. Yakup eşi ve bütün çocuklarını toplayıp Mısır'a gider. Oraya vardıklarında kardeşleri Yusuf'u yere eğilerek selâmlayıp saygılarını sunarlar. Böylece rüyadaki kardeşlerin ona secde etmeleri gerçekleşmiş olur. Yusuf da gerçek kimliğini açıklar ve böylece aile yeniden birleşmiş olur.

Hikâyenin Türk Edebiyatındaki Kısa Tarihsel Gelişimi

Kur'an-ı Kerim'de Yusuf ve Züleyha kıssası Yûsuf Sûresinde 111 âyette anlatılır. Bu kıssa *Kur'an*'da “ahsenü'l-kasas” yani “en güzel kıssa” olarak nitelendirilmiştir.

Yusuf ve Züleyha hikâyesi, Arap edebiyatında İmam Gazalî(ö.M.1111)'nin *Bahrü'l-Mahabbe* adlı eserinden itibaren gerek tefsirlere gerekse mensur, manzum pek çok edebî esere konu olmuştur. Yine hem İran edebiyatında hem de diğer İslâm edebiyatlarında mesnevî nazım şekliyle ilk kaleme alan şair Firdevsî-i Tûsî (ö.1020)'dir. İran edebiyatında en önemli Yusuf ve Züleyha konulu eser, Molla Cami (ö.1492)'nin *Yusuf u Züleyha* adlı eseridir.

Türk edebiyatında ise bu konuya yer veren ilk telif eser, hece vezni ve dörtlüklerle yazılan Âli'nin *Kıssa-i Yûsuf* (M.1232) adlı metnidir. Âgâh Sırrı Levend manzum mensur yüze yakın Yusuf ve Züleyha hikâyesi olduğunu söylüyor. Bu konu ayrıca başlıca şu edebiyatçılar tarafından da işlenmiştir: Haliloğlu Ali (M.1235), Şeyyad Hamza (13. yy), Süle Fakih (14.yy) Ahmed (14.yy), Rabguzî (M.1311), Hamzavî (1.yy), Erzurumlu Darir (M.1366-67), Kırımlı Abdülmecid (14.yy); Ahmedî (ö.1412), Şeyhoğlu Mustafa (15.yy), Dûr Big (15. yy Çağatayca), Hataî (15.yy), Çakerî Sinan Çelebi (15.yy), Behişti Ahmed Sinan (15.yy), Kemalpaşazade (ö.155), Hamidî (1516 Çağatayca), Celilî (16.yy), Likaî (16.yy), Nimetullah (16.yy), Taşlıcalı Yahya (ö.1582), Halife (ö. 1572), Kami Mehmed (ö.1545), Ziyaî Yusuf Çelebi (ö.1543), Şikârî (ö.1584), Manastırlı Kadı Sinan (16.yy), Abdurrahman Gubarî (ö.1566), Havaî Mustafa (ö.1608), Zihnî Abdü'd-Delil (ö.1622), Rif'atî Abdülhayy (ö.1669), Havaî Abdurrahman (ö.1710), Köprülüzade Esad Paşa (ö.1726), Ahmed Mürşidî (ö.1760), Molla Hasan (1761), Süleyman Tevfik Bey (19.yy), Mehmed İzzet Paşa (ö.1911).

Edebiyat araştırmacıları Türk edebiyatında en meşhur ve en lirik Yusuf ve Züleyha mesnevîsinin Hamdullah Hamdî(M. 1449-1501)'ninki olduğunda birleşirler.

Ayrıca Hasan Kavruk, başlıca şu müstakil mensur Yusuf u Züleyha hikâyelerinden söz eder: Celâl-zâde Koca Nişancı Mustafa Çelebi (ö.H.975), *Cevâhirü'l-Ahbâr Fî-Hasâili'l-Ahyâr* adlı eserini Arapça *Ahsenü'l-Kasas* adlı hikâyeden tercüme etmiştir. Galatalı Mehmed bin İbrahim, Sultan III. Murad'ın Silâhtar ağası Halil Ağa için *Ahsenü'l-Kasas-ı Şerîfe'yi* telif etmiştir. Mehmed bin Mehmed Altıparmak (ö.1033/1623), *Yûsuf-nâme* adlı eserini 1031/1621 tarihinde Ebubekir Ahmed Tarsûsî'nin Arapça eserinden Sultan I. Mustafa adına tercüme etmiştir.

Klâsik Türk Edebiyatında Yusuf ve Züleyha kıssası genellikle mesnevî nazım şekliyle ve *Kur'an*'da anlatılan hikâyeye bağlı kalınarak, şairin hayal dünyasında biraz daha zenginleştirilip renklendirilerek dokunaklı bir üslûpla ve akıcı bir hikâye kurgusuyla kaleme alınmıştır. Bu ve buna benzer mesnevîler yıllar boyu İslâm toplumlarının bir bakıma roman ve hikâye ihtiyacını karşılamıştır. Edebiyatçılar bu tür metinler kanalıyla insanlara kıssadan hisse vermeyi, yaşanmış olaylardan ders çıkarmayı, bir takım ahlâkî telkinlerde bulunmayı amaçlamışlardır. Kıssayı kendi muhayyilesinde kurguladığı biçimiyle nazma döken her sanatçı, bu ortak hikâye yapısını daha güzel yeniden üretme kaygısı içinde olmuştur. Bunların yanında zaman zaman gazel, kaside gibi diğer nazım şekillerinde yazılan şiirlerinde de bu hikâye kişilerinden ve olaylarından alınan mazmunlara da yer vermişlerdir. Biz bu yazımızda Yusuf ve Züleyha hikâyesinin Klâsik Türk edebiyatında işleniş biçimi üzerinde fazla durmadan, konunun bu tarafını Klâsik Türk edebiyatı uzmanlarına bırakarak söz konusu kıssanın ve verdiği çağrışım imkânlarının yeni Türk şairi tarafından nasıl ve hangi boyutlarıyla algılanıp değerlendirildiğini, Klâsik Türk şairinden farklı yorumlayış biçimlerini örnekler ışığında irdelemeye çalışacağız.

Yeni Türk Şiirinde Yusuf ve Züleyha Hikâyesinin Yansımaları

Tanzimattan günümüze kadar pek çok Türk şairi Yusuf ve Züleyha hikâyesinin değişik özellik, motif, unsur, mazmun ve tiplerine göndermelerde bulunarak şiirlerini böyle bir kültürel arka

plâna da yaslama ihtiyacını duymuşlardır. Yaptığımız incelemede gördük ki hem sanat anlayışları hem de dünya görüşleri bakımından birbirine karşıt pek çok şair, bu kıssadan yararlanma konusunda ön yargı içinde olmamış, ortak kültürel mirası çekincesizce kabullenmiş ve millî sorumluluğun bilincinde olmuştur. Tespit edebildiğimiz metinlerden yola çıkarak bunları alt başlıklar altında gruplandırıp örneklendirmeye çalışalım.

Siyasî ve Sosyal Düşüncelerin Sergilenmesine Yönelik Değıniler

Tanzimattan günümüze kadar devam edegelen Türk şiiri hemen hemen Klâsik Türk şiirinde hiç olmadığı ölçüde politik bir içeriğe sahip olmuştur. Farklı siyasî ve ideolojik düşüncelerin halka ulaştırılmasında şiir türünden de yararlanılmıştır. Pek çok düşünce gibi siyasî mesaj da şiirde genellikle mecaz ve istiare dolayımıyla verildiğinden Yusuf ve Züleyha kıssasının kimi motifleri de bu anlamda değerlendirilmiştir. Bir kısım şairler, Yusuf ve Züleyha hikâyesinden yola çıkarak temsilcisi oldukları sosyal ve siyasî düşüncelerini, eleştiri ve tekliflerini çarpıcı bir biçimde sunmak, mesajlarını daha etkili verebilmek için bu kıssadan kendilerine çağrışım imkânları aramışlar ve bunları simgesel bir dizge içinde sunmaya çalışmışlardır. İçinde pek çok bireysel, sosyal ve siyasî konuya değınmekle birlikte genel özellikleri ve baskın karakteri itibariyle aşk ve ahlâk kıssası olarak tanımlayabileceğimiz Yusuf ve Züleyha kıssası vasıtasıyla siyasî düşüncelerin verilmesi, yeni Türk şiirine özgü ilginç bir durumdur. Kıssa, Klâsik Türk şiirinde görebildiğimiz kadarıyla reel-politik plânda hemen hemen siyasî mesaj verme amacı için hiç kullanılmamıştır.

Servet-i Fünûn topluluğunun önde gelen şairlerinden Tevfik Fikret (1867-1915), bir şiirinde kıssanın özellikle Mısır'dan Yusuf'un gömleğinin babasına ulaşması ve onu gözüne sürer sürmez gözlerinin açılışı bölümüne yer verir. Şair oldukça dramatik ve duygusal bir üslûpla nazmettiği bu kısım, hayattan hiçbir zaman ümit kesilmemesi, insanı canlı ve dinamik tutan temel unsurun ümit olduğú, sarsılmaz bir inançla umuduna bağlanan kişinin -dolayısıyla toplumun- bir gün emeline kavuşacağı mesajını vermek istemektedir. Fikret, bir hikâyenin dokunaklı bir bölümünü öylesine rastgele aktarmaktan çok, tarihin kaydettiği büyük mustarıplerden birinin olağanüstü direniş kararlılığını, her şeyin bitti sanıldığı anda bile

gerçekte hiçbir şeyin bitmediğini göstererek umudun evrenselliğini ve gücünü alegorik bir biçimde vurgulamaya çalışmıştır. Kurtlar tarafından parçalandığı yalanıyla yıllar yılı kandırıldığı sanılan bir babanın aradan uzun zaman geçmesine ve hiçbir hayat emaresine sahip olmamasına rağmen “Yakında Yûsuf’u görmek benim nasîbimdir...” diyebilmesi çok önemlidir. Önce şiir metnini verip sonra da yorumlarımıza devam edelim:

KAMÎS-İ YÛSUF

“Vaktâ ki kâfile Mısır’dan ayrıldı, sanki rüzgâr ol gömleğin kokusunu aldı ve derhâl Ken’an eline götürdü ki hemân ol vakit Yakûp Aleyhisselâm Yûsuf’un kokusu geliyor, âh bana ateh getirdi demeseydiniz! Deyü buyurdu.”

-Kıyas-ı Enbiyâ, C.1-

Kavurmuş âteş-i seyyâl-i girye dîdesini
Döküp zamân zamân ecfân-ı hûn-çekânından
Uzak ufuklara bir iştiyâk-ı pür-halecân
Okur neşîde-i derd-i herem-resîdesini
Çölün samût u mukassî leyâl-i târında
Esen riyâh ona enfâs-ı kudsiyân gibidir
Meşâm-ı rûhuna bir nûkhet-i samîme verir
Sanır ki Yûsuf’u gelmiş, gezer civârında

-Onun şemîmi, onun Yûsuf’un harâreti bu!
Şu hâl-i za’fımı ta’yîb edersiniz sizler
Ve dersiniz ki: “Muhakkak, ateh getirdi peder!”
Fakat emîn olunuz, Rabbimin inâyeti bu,
Yakında Yûsuf’u görmek benim nasîbimdir...
O yanda kâfile-i müjde-âver-i ihvân
Kamîs-i Yûsuf’u hâmil mübeşşir ü şâdân
Yürür şitâb ile her gün biraz yakın getirir
O tâze nûkhet-i cân-bahş-ı pîr-i mehcûre,
Günün birinde-ki bir tûde ebr-i nâmiye-bâr
Verip havâlî-i Ken’an’a incilâ-yı bahâr
Dökerdi rahmet ü behçet o hâk-i meftûre-
Erişti kâfile-i müjde-âver-i ihvân
Sürünce gömleği Ya’kûb uyûn-ı bî-ferine
Önünde geldi bütün arz u âsümân yerine
Bütün tabîat o dem kıldı secde-i şükrân !

12 Temmuz 1314,

Tevfik Fikret
Servet-i Fünûn, 23 Temmuz 1314
Y.8,C.15,S.386,s.343

Şimdiye kadar pek çok okuyucu, bu şiiri tarihî bir kıssanın öylesine yazılmış manzum bir türevi olarak okuyagelmiş ve üzerinde pek fazla durmamıştır. Çünkü bu şiir, kıssanın bir bölümünün tarihsel gerçekliğe bağlı kalarak hemen hemen aynen aktarımı izlenimini vermektedir. Şair, şiirin içine politik vurgularını ustaca yerleştirerek alegorik anlatım başarısını gösterebilmiştir. Fikret, bu şiirinde II. Abdülhamid’in istibdat rejimi altında, muhalif düşüncenin telâffuz edilmesinin nelere mâl olduğu bilinen bir ortamda sosyal ve siyasî beklentilerinin ve ideolojik tutumunun geleceğine dair ümitlerini ustalıklı bir mecazî üslûp içinde vermiştir. Garpcı düşüncenin, meşrutiyetin ve II. Abdülhamid muhalefetinin temsilcilerinden biri olan şair, Yusuf ve onun gömleği sembolüyle toplumun terakkî, batı medeniyet ve bilimi, evrensel kardeşlik gibi ilkelere dayalı meşrutiyet rejimi beklentilerini, Yakup istiaresiyle de baskı, geri kalmışlık, cehalet gibi olumsuz kavramlar altında bunalan, adeta gözleri kör olan, hayatiyetini kaybetme noktasına gelen, ama yine de geleceğe dair umudunu diri tutan, özlediği ideal yaşama düzenine olan ümidini kaybetmeyen toplumu vermek istemiştir. Tarih ve dinin değil geleceğin şairi olan Fikret, kendi düşüncesi doğrultusunda mutlu gelecek ümit ve heyecanını pek çok şiirinde dile getirmiştir. Bu şiir de onlardan biridir.

“Onun şemîmi, onun, Yûsuf’un harâreti bu !” mısraı, II. Abdülhamit istibdadının yıkılmak üzere oluşunu işaret ederken,

“Yakında Yusuf’u görmek benim nasibimdir...” mısraıyla dile getirilen ümit ve beklenti de 1908’de II. Meşrutiyeti doğurmuştur.

Beş Hececilerin başarılı şairlerinden biri olan Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973), “Yusuflar” adlı bir dördlüğünde sırf siyasî düşüncelerinden dolayı ya da başkaca haksız sebeplerle hapse düşmüş mahpusları, yine haksız yere zindana atılan Yusuf peygamberle özdeşleştirir. Bu ortak kaderi paylaştıklarından dolayı hepsinin yüzünde bir Yusuf yüzü görür. Onlar Yusuf’la aynı mazlumiyeti paylaşan kişilerdir. Bu metin, zindanda kötü sonlarını tahayyül etmeye çalışan mahpusların ruh hâllerini çok etkili bir biçimde yansıtmaktadır:

Gece zindanda Yusuf'lar, sıralanmış, yatıyor;
 Yüzlerinden okurum sapsarı rü'yalarını:
 Kimi sehpa'da görür kendini, çarşıda kimi;
 Ve ararlar yine zindandaki dünyalarını!

(*Han Duvarları*, İstanbul 1969, s.181)

Keskin bir bilincin şairi olan Arif Ay (1953-), "Hücre" adlı şiirinde düşünce ve ideallerinden dolayı yargılanıp hapse düşmüş birinin hem ruh hâlini hem de fiziksel olarak yer aldığı hapisane ortamını Yusuf'un hem kuyuda geçirdiği süre hem de hapislik hayatıyla aynileştirmeye çalışır. Arif Ay'ın şiiri şöyle:

Güneş ansızın yitirilen devlet
 Hem sıla hem gurbet
 Küçülüp daralmış gök
 Sanki bir kuzgun gözü
 Avına tepeden bakan

Sabrın belgesi bu
 İp mermeri keser

Ekmek istemem, su yeter
 Zamanı onunla onarır
 Onunla büyütürüm
 Yüreğimde eritip hüznü
 Soluğu neye üfler gibi beklerim

Sabrın belgesi bu
 İp mermeri keser

Ey ruhumun parıltısı
 Yusuf'un derin kuyusu
 İklimlerin solmayan gülü
 Çağları aştın da
 Bana da o ateşten
 Bir demet sundun
 Ey ruhumun parıltısı

(*Bin Yılın Destanı*, İstanbul 1992, s.88)

Arif Ay, şiirinde kendi dünya görüşü doğrultusunda hem Yusuf'un atıldığı kuyuya hem de kaldığı hapisaneyeye gönderme

yapmış ve onun her iki zindandan sabrı ve haklılığı sayesinde daha da güçlenerek çıkışına vurgu yaparak düşünceleri için hapse girenlere direnç telkin etmiştir. Ayrıca bir mekân olarak hapisanenin insan özgürlüğünü kısıtlayıcılığına, mahpusun güneşe ve gökyüzüne hasret kalışına, ya da gökyüzüyle dar bir alandan yüzyüze gelişine, sabırla tüm zorlukların üstesinden gelineceğine de yer verir.

küçülüp daralmış gök
sanki bir kuzgun gözü

mısralarıyla verilen imge, bazı benzerlikleriyle birdenbire Necip Fazıl'ın “Zindandan Mehmed'e Mektup” şiirinde yer alan şu mısramı çağrıştırdı:

“Bir âlem ki gökler boru içinde”.

Pek çok İslâmcı şairde Yusuf'un hapisliği, kutsal bir dava için çekilen ıstırapların ve sıkıntılarının genel ve ortak bir sembolü olmuş gibidir. Bu imge adeta mazmunlaşmıştır. Ayrıca İslâmcı düşünce ve edebiyatta hapisane imgesi yaygın olarak "medrese-i Yusufiyye" terimiyle algılanmaktadır. Örneğin bu algılama atmosferinde Edip Yüksel, hapisanede yazdığı şiirlerini topladığı kitabının adını *Yusuf'un 40. Emri* (İstanbul 1984) koymuştur.

Türk edebiyatıyla akademik seviyede de ilgilenen Zemçi Çetinkaya (1960-), Faşist Sırp saldırganlar tarafından yurtlarından edilmek istenen, kendi vatanlarını, kimliklerini, dinlerini ve kültürel değerlerini korumak için mücadele verip bu uğurda şehit olan Osmanlı'nın yetim milletlerinden biri olan Bosna Hersekli şehitler için yazdığı “ Bâd-ı Hazân” adlı gazelinde farklı bir değerlendirmede bulunmuştur. Bosna şehitleri ona değişik bir biçimde Yusuf'u çağrıştırmaktadır. Şehit olmuş her bir Boşnak genci, arkasında Yakub'un hüzünler evi gibi gözü yaşlı, gamlı aileler, evler bırakmıştır. Adeta evlâdını kaybeden her baba bir Yakup'tur:

Nice Yusuf'lar kaybolmuş her hane bir beytü'l-ahzân
Gurbet oldu azîz vatan gam tüter ocağımızda

(Çelişkinin Türküsü, Konya 1995, s.20)

Ancak Yusuf'un ailesinden ayrılışı iradesi dışında gerçekleşen, gadren maruz kaldığı bir durumken; Bosna şehitleri savaş gurbetine çıkışı iradî olarak bile isteye tercih etmişlerdir. Bu açıdan aralarında

benzerlik kurulamamakla birlikte sonuçları bakımından aynı kaderi paylaşırlar.

Aynı dünya görüşünü paylaşan bir başka şair, Bünyamin Doğruer de 5 Temmuz 1993 tarihinde Erzincan'a bağlı Başbağlar Köyüne PKK terör örgütü tarafından kallesçe yapılan baskında haince katledilen otuz üç masum köylünün acısını ve hüznünü dillendirirken zulme, baskına, katliama uğrayan, hakları, özgürlükleri, canları, malları elinden alınan mazlumların kurtuluşu için, içine düştükleri kuyulardan çıkacak Yusuf misyonlu kurtarıcıları beklemektedirler. Burada Yusuf, iradeli bir adam kimliğiyle umudu temsil etmektedir.:

Ne zaman çıkacak kayıp Yusuf kör kuyulardan
Özgürlüğe kaç adım kaldı
Sabaha daha kaç ölüm var
Çocuklar anladı bu kıyımı

(“Otuzüç Lâle ve Yaşayan Ölümdür”, Ayrılık Güvercinleri,
Gebze/İzmit, tarihsiz, s.19)

İslâm toplumlarının tarihsel ortak bilincinde, içine düşülen olumsuz durumlar karşısında hep bir kurtarıcı, bir mehdi beklentisi olagelmıştır. Buradaki kör kuyulardan çıkacak Yusuf beklentisi, toplumun elinden tutup onu esenliğe çıkaracak kurtarıcı tipin değişik bir tezahürüdür. Bu da kuşkusuz toplulukları bilinçli ve geleceğe ümitle bakan bir toplum halinde tutmada kullanılan bir motivasyondur.

Yusuf'un kuyusu imajına farklı bir bağlamda Mısır tasvirlerinin ve izlenimlerinin yer aldığı bir şiirinde Nigâr Binti Osman(1862-1918) şöyle yer verir:

Ses gelir bazı bi'r-i Yusuf'tan
Her cihet bir velîyedir medfen

(İskenderiye-Kahire”, *Şehbal* – 15 Teşrinisani 1327, S.45,s.415-416)

Diğer yandan şiirlerine İslâmî dünya görüşü duyarlığının hâkim olduğu bir başka şair Arif Dülger (1963-), “Zindan Işıktaki Boğuldu” adlı şiirinde modern zamanlara özgü sosyal ve siyasî nitelikli olay ve olgulara, İslâmî mücadele yöntemlerine ilişkin kimi izlenimlerini Ali ve Hüseyin gibi İslâm tarihine ait unsurlara olduğu kadar Yusuf ve Züleyha kıssasına da göndermelerde bulunarak sergiler:

yürüyüşlerle suskun donatıldı meydanlar
kutsanınca azim pankart silahlar
konuştu ali düştüğü yer hüseyin
kan kustular mermi mermi
geceyi ruhlar giyince kelepçeli
durunca ay durdu abbas bağ bozumlarında
yolların uzunluğunca
zindan yusuf'a dost oldu

ak örtülerin masum beyazlığı
işçi kızların yüzünde
güvercin kanatlarıyla züleyha taşınır

ay yürüdü
yay oldu
karanlıkta yarasa taş eskitip
sabırla şafak pembe öpüşürken
yüreğine yusuf'un vahiy ok oldu
dünya küçülmedi, zindandı küçülen
yolların uzunluğunca
zindan ışıktaki boğuldu

(Şiir Nöbetleri, Ankara 1990, s.33)

Şair, ideolojik bağlanımıyla algıladığı biçimiyle ezilen, horlanan, baskı gören, zulme uğrayan kitlelerin mazlumiyeti ile Yusuf'un egemen siyasî güçlerin keyfi uygulamaları sonucu haksız yere zindana tıkmaları arasında paralellik kurmaktadır. Şaire göre haklı talepleri ve doğru düşünceleri savunan Yusuf ve onun davasının çağdaş sürdürümcüleri, kendilerine reva görülen zindanları, zindanın simgeselliğiyle yapılan zulümlerin tüm katılıklarını, sertliklerini, acılarını eritmesini bilmişlerdir. Onların Güneş gibi aydınlık davaları karşısında zindan karanlığı ortadan kalkmaya mahkûmdur. Burada ısrarla peşine düşülen haklı bir davanın çok güçlü bir inançla tüm engel ve olumsuzlukları ortadan kaldırabileceği, onların üstesinden gelebileceği düşüncesi telkin edilmektedir. Hem Yusuf'a hem de onu izleyenlere dinamizm veren, onları haklı mücadelelerinde bileyen, harekete geçiren temel saik, vahiy ve onun mesajıdır. Arif Dülger, şiire adını veren “zindan ışıktaki boğuldu” mısraında “ışık” la sembolleştirdiği “İslâm imanı” karşısında yine onun terminolojisine

ve algılama biçimine göre “küfür karanlığı”nın sembolü olarak aldığı “zindan”ın hükümsüz kaldığını vurgulamaktadır.

Züleyha - Yusuf Aşkı

Dünya edebiyatlarında daha çok erkeğin kadına olan aşkının konu edildiğini görüyoruz. Bir kadının erkeğe karşı duyduğu aşkın edebî metinlere yansıma biçimleri oldukça sınırlı ve nadirdir. Kadınların da erkeklere karşı olan duygularını dışa vurabilecekleri son derece olağan ve evrensel bir durum iken nedense sosyal ahlâk kuralları, yerleşik değer yargıları, gelenek ve göreneklerin etkisiyle kadınlar bu konuda ya suskun kalmışlar ya da başka türlü tepki vermişlerdir. Aristokrat bir konuma sahip olan Züleyha'nın köle Yusuf'a olan şiddetli aşkını seçkin sosyal konumunu ayaklar altına serme pahasına ortaya koyması bu açıdan ilginç ve edebiyatçılar için verimli bir kaynaktır. Bazı şairler, metinlerinde Züleyha'nın Yusuf'u cinsel ilişkiye zorlaması ve peşinden gidip arkadan gömleğini yırtması epizodunun çağrışımlarına yer vermişlerdir. Bu olay kuşkusuz tarihin kaydettiği büyük efsanevî aşklardan biridir ve bu yönüyle aşkın derinliğini ve şiddetini vurgulamada yararlanılan yaygın bir mazmun hâlidir.

Faruk Nafiz Çamlıbel, “Eller” adlı şiirinde insanın işlevsel bir organı olan “el”inin tarih boyunca sebep olduğu olumlu ve olumsuz sonuçları irdelerken özellikle peygamberler tarihinde yaşanmış olaylardan yola çıkarak sözü Yusuf ve Züleyha kıssasına da getirir:

Ne olur Yusuf'u on kardeş unutsaydı suda,
Sona erseydi serencâmı o gün bir kuyuda,
Ne olur, bâdiyeden Mısır'a giderken kervan,
Olmaz olsaydı o gün Yusuf'a bir taht-ı revân
Kırk asır yâd ederiz yalnız onun bir şeyini:
Yusuf'un parçalayıp âr u hayâ gömleğini,
Tepeden tırnağa fâşetti Zeliha'nın eli.

(*Han Duvarları*, İstanbul 1969, s.72)

Görülebildiği kadarıyla şairin burada bir olguyu yanlış anlayışı, yorumlayışı ve aktarışı söz konusudur. Ya da yanlış anlamaya sebebiyet verecek bir yaklaşım içindedir. Tarih boyunca bu kıssadan haberdar olan insanlar, Züleyha'nın atraksiyonu karşısında Yusuf'un utanılacak bir duruma düştüğü zehabına hiç kapılmadılar ve olayın bu

boyutunu hiç dikkatlere sunmadılar. Şair bu olguyu “keşke Yusuf’un başına bu olay hiç gelmeseydi de utanılacak, yüzü kızaracak bir hâle düşmeseydi” algısıyla sunmaktadır. Hâlbuki bu olayda vurgu, Yusuf’un utanç verici bir hâle düşmesinde değil, bilâkis uğradığı saldırı sonucu iffetini koruma başarısından dolayı takdire şayan bir kişilik sergilemesindedir. Hep öne çıkarılan unsur, bir sınavdan başarıyla çıkmanın şan ve şerefi ve temiz kalabilme mücadelesini salimen sonuçlandırması söz konusudur. Şairin “olmaz olsaydı” dediği olay, hikmete binaen bir amaç ve bir mesaj için oldurulmuştur ve olması da gereklidir. Yine şairin ifadeleriyle Yusuf’un ar ve haya gömleği parçalanmamıştır. Bu eylemde asıl fail, etken ve saldırgan kişi Yusuf olsaydı o zaman ar ve haya gömleğinin parçalandığını söyleyebilirdik. Tecavüze maruz kalan değil, tecavüz eden veya edilmesine rıza gösterenin ar ve hayası ortadan kalkar.

Arif Nihat Asya (1904-1975) bir rubaîsinde sevgilisine olan aşkını Zeliha’nın Yusuf’a olan aşkıyla özdeşleştiriyor. Ancak bunu yaparken farklı cinsiyetleri aynileştirerek şaşırtıcı bir benzerlik kuruyor. Güzelliğinden dolayı sevgilisini Yusuf’a, şiddetli aşkından dolayı da kendini Zeliha’ya benzetiyor:

Geldikçe o, bir yepyeni dünyâ görürüm...
Çevremde ışık söner de hâlâ görürüm...
Var hikmeti sık sık ona “Yûsuf” dememin,
Ben, kendimi düşlerde Zeliha görürüm.

(“Zeliha”, *Rubaiyyat-ı Arif II*, İstanbul 1976, s.53)

Aynı şair bir başka rubaîsinde de sevgilisine hasret çeken ama ona kavuşamayan âşıkların halini Zeliha-Yusuf aşkıyla vermek ister:

Yûsuf, kara toprakta Zelihâ’sız uyur;
Mecnûn çölün kumunda Leylâ’sız uyur;
Şükret ki yerin Servet’inin koynu, senin:
Âdem, bir dağ başında Havvâ’sız uyur!

(“Uyumak”, *Rubaiyyat-ı Arif II*, İstanbul 1976, s.83)

Bu metinde Yusuf’un Zeliha için büyük bir hasretle ah vah ettiği, ona bir türlü kavuşamadığı, vuslatın mümkün olmadığı gibi bir anlam ortaya çıkıyor ki bu yanlıştır. Şairin meramını ifade etmek için ikinci mısra fevkalâde uygunken birinci mısra bu konuda iyi bir örnek değil.

Mehmet Yaşın (1959-), Yûsuf Sûresinin özellikle 25. âyetine vurgu yaparak Züleyha'nın Yusuf'a olan aşkını, yabancı kadınların yakışıklı erkeklere olan ilgilerini ve aynı zamanda erkeklerde uyanan yabancı kadın özlemini, farklı kadınlara duyulan eğilimleri yansıtmaya çalışır. O, bu şiirinde tek eşli bir erkeğin içinde bulunduğu tekdüze aşk ilişkilerinden bıkip çekici olduğunu kanıtlama çabası içine girmesi ve farklı heyecanlar özlemini de verir. Ancak şiirde kıssaya ilişkin asıl vurgulanmak istenen duygu, tek eşli erkeklerin iç dünyalarında kendi kendilerini farklı kadın arzularıyla rahatsız edişleridir:

Ama kimdi yırtan Yusuf'un gömleğini ?
Akan bir el içime sızınca su yüzüne çıktı bu soru boğulduğu yerden
Arzular, güzel Yusuf'un şeftali tüyü gömleğini yırttılar
Ve toy-delikanlı teni birden deri değıştirdi, sanki bir boğa yılanı,
Delici bir panter, bir çevik geyik oluverdi...

(“Yusuf'un Gömleği”, *Adam Sanat*, Mart 2000, S.172,s.50)

İkinci Yenici şairler arasında yer almış olan Cemal Süreya (1931-1990) ise kişinin isteği ve iradesi dışında hem ekonomik anlamda hem de cinsel anlamda egemen güçlere nesne oluşunu, bir anlamda yağmalanışını, kullanılışını değışik bir imge düzeni içinde verir:

Ben bir yük vagonunda açtım gözlerimi,
Firavun'un ekinlerini yöneten Yusuf da
Arkadan yırtılmış gömleğiyle
Kanatları dökülmüş kuşa benzerdi.

(“Kışne Kirazını ve Göç, Mevsim”, *Beni Öp Sonra Doğur Beni*, İstanbul 1973)

Şair, burada üçüncü mısradaki Yusuf'un Firavun'un yönetimi altında bulunduğunu, dolayısıyla Yusuf zamanında Mısır kralının Firavun olduğunu ima etmektedir. Ancak konuyla ilgili tefsir kaynaklarında daha farklı bilgiler verilmektedir. Örneğin Ebul Alâ Mevdudî, şu açıklamayı getiriyor:

“Hyksoslar M.Ö.15.yy'ın sonuna dek Mısır'da hüküm sürdü ve uygulamada tüm güçler İsrailoğullarının elinde kaldı. *Kur'an* bu olaya Maide Sûresinin 20. âyetinde atıfta bulunur.: “Allah içinizden peygamberler çıkardı ve sizi yöneticiler eyledi.”. Sonra bu hanedanı

alaşığı eden büyük bir ulusalcı ayaklanma baş gösterdi ve yaklaşık 250.000 Amaliki ülkeden sürüldü. Bunun sonucu olarak oldukça mutaassıp bir kıptî hanedanı iktidarı ele geçirdi ve Amalikalilerle ilgili herşeyi kökünden kazıdı. Daha sonra da Hz. Musa'nın (a.s) kıssasında zikredilen İsrailoğullarına toplu zulüm hadisesi başladı.

Ayrıca Mısır tarihinden Hyksos krallarının Mısır'ın geleneksel tanrılarını kabul etmediğini ve bu yüzden de dinlerini Mısır'da yaymak için Suriye'den kendi ilâhlarını ithal ettiklerini öğreniyoruz. *Kur'an*'ın Hz. Yusuf'un çağdaşı olan kralı Firavun diye anmasının nedeni budur. Zira bu unvan Mısır'ın kendi özgün dinleriyle bağlantılı bir unvandı ve Hyksoslarda bu dine inanmıyorlardı. Fakat *Kitab-ı Mukaddes* bu krala yanlış bir tesmiye ile Firavun demektedir. Öyle görünüyor ki *Kitab-ı Mukaddes* yazarları tüm Mısır krallarının Firavun olduklarını sanmaktadırlar.

Karşılaştırmalı *Kitab-ı Mukaddes* ve Mısır tarihi üzerine çalışan modern araştırmacılar Hyksos kralı Apophis'in, Hz. Yusuf'un (a.s.) çağdaşı olan kral olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar. “

(*Tefhimü'l-Kuran*, 2. C., İstanbul 1996, s.438)

Başka bir kaynakta da şu bilgiler verilmektedir:

“Hz. Yusuf'un vefatından sonra Mısır'da ihtilâl oldu. Mısır'ın hâkimiyeti Amalikalılardan çıkıp Firavunlara intikal etti. Bundan sonra uzun zaman Firavunların idaresi altında yaşayacak olan İsrailoğulları Hz. Musa'nın peygamberliğine kadar burada kalacaklardır. “ (Mehmet Dikmen – Bünyamin Ateş, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul 1977, s.346)

Cemal Süreya yukarıda verdiğimiz metninde Mısır kralının Firavun olduğu gibi bir bilgiye sahiptir. Şair ya İsrailiyat kaynaklarından yararlandı ya da eski dönemlerde her Mısır kralının Firavun olduğu zannı gibi genel bir kaniya bağlı kalarak bu konuyu derinlemesine araştırmadan öylesine dilinin ucuna geldiği gibi yazıverdi.

Kendi aşkının derinliğini, şiddetini, bu arada beliren insanlık hallerine ilişkin dramları Yusuf-Züleyha aşkından mülhem olarak en etkili ve güçlü bir biçimde nazma döken başarılı bir şair de Erdal Çakır'dır. “Buhur Kokan Yüzün” adlı şiirinde kendini Yusuf, sevgilisini de Züleyha (bu şiirde Mısır Azizesi) ile özdeşleştirerek

sevgilisine hitaben duygularını ve buradan yola çıkarak kimi düşüncelerini sergiler. Şair, aşk ateşinin sarıp sarmaladığı bedeninde okyanus büyüklüğünde sevgi barındırmaktadır. Sevgili, güzelliğinin yanında kadınsılığa özgü büyük tehlikeleri de beraberinde getirir. Kadın aşkının söz dinlemezliği karşısında tüm onurunu, sosyal konumunun getirdiği saygınlığı, her şeyini bir kenara itebilecek kadar fedakârdır. Yusuf tipi de bu aşk kombinezonu içinde ayrıca başka masum değerleri de taşır. Aşkın, hüznün, kimi insanlık dramlarının sergilendiği bu dokunaklı şiirin bir bölümünü alıyoruz:

Kendi yüzümü anlatmayacağım
 Çöl kokan yüzümü
 Efsunlu yüzümü
 Mağara imbiğinden geçen gölgelerimi
 Ateş sargısı bedenimi
 Eflatun rengimi
 Bir dağ adamının alın çizgilerine adayacağım
 Denizi konuşacağım sonra
 Buhur kokan yüzünle:

Sen dışımdaki deniz değil
 İçimdeki okyanussun

Sen,

Yanakları aya bakan
 Elleri yılanlar ülkesinin şahmaranı
 Düşkentlerimin gövdesini
 Parmaklarıyla sarıp sarmalayan
 Ve yakan
 Ve onları Cercis küllerine saran kız
 Mısır Azizesine “metafizik yalan”ını
 Bir çırpıda söyleten
 Yutkunmadan söyleten
 Cibril’i dağdan indiren
 Göğe çıkararak
 Ve onu çıldırtan “metafizik yalan”ını
 Azizeliğe paydos deyip
 Onurunu atarak Mısır kadınlarının önüne
 Haydi haydi
 İşte bıçaklarımız işte elmalarımız

Haydi
Durmayın bıçaklayın tükenen asaletimi
Soyun alın benden azizeliğimi

Yoo
Siz elmalarınızla oyalanadurun siz
Ben
Sevgiliye sevgiliye gidiyorum diyerek
Onu bir dağ arefesine koşturan
Bir cennet ertesine çağırın yüzümle
Karşımdayım
Oysa yüzümle gölgelemeyecektim yüzünü
Anlatmayacaktım sana
Ne kadar güzeldir yusuf
Ama ne kadar zindandadır

Hesap edemezdin sonra
Kuyudan çıkarılan körpe peygamberliğimin
Müjde diye satılacağını bir pazarda
Meleklerin tavaf ettiği güzelliğiminse
Bir plaka sathına
24 AY 086 diye
vurulacağını bilemezdin
Fakat biliyordu herkes
Arkadan yırtık gömleğimle
Masumdum mahkûmdum azize zindanında
Sağ cebime mahpus sağ elimin
Hüküm vermeyeceğini
Kalem kırmayacağını üstelik
Herkes biliyordu.

(*Sır Gölgeleleri*, Ankara 1998, s.4-37)

Öte yandan Mihriban Ersöz, bütünüyle kıssadan ilhamla ördüğü “Kıssa-yı Yusuf” adlı metninde saf aşkın, sevginin, şehvetin, günümüz kadınının yüzleştiği dramatik ve trajik olguların ve hayatın bilincine yansımış değişik görünümelerini izlenimler hâlinde sergilemiştir. Özellikle Yusuf-Züleyha arası aşk ilişkisinin çağrışım yoluyla deşilmesine vesile olan sahih değerler arayışının bir ürünü olan bu şiiri sunmakla yetiniyoruz:

yusuf olmadığını anlayınca sevgisinin
hükümsüz bir zindandır züleyha
sessiz kuyular açar gözyaşı

doğmamış çocuk !
müntehir ve karasın
hiçbir giysin yoktur elinde
hiçbir mintan hiçbir paçavra
seni anlatamaz
toprakla birlikte yağın ve pıhtılaşı

bulamazsın
yitirdiğin gün bil
ipek sabahlığının dantelası bezirgandır

herşeyin gizi sendedir o koyu suçta
yusuf satılandır meryem bakire

şehvete dönüşen kedilerin
imgesi olamazsın

intihar kadar ebu hüreyreye yakınsın

doğmamış kadın !
parmak uçlarında züleyha kenti terkeder gidersin

(Yeni Dergi, Nisan-Mayıs 1994, S.2, s.157)

İdealize Sevgili Tipi Olarak Züleyha

Meşhur İsviçreli psikolog Carl Gustav Jung, geliştirdiği arketip kuramına göre animus ve anima adlı iki arketip belirlemiştir. Buna göre her erkeğin gönlünde anima diye simgeleştirilen bir kadın; yine her kadının gönlünde animus diye isimlendirilen bir erkek imgesi zaman zaman tezahür eder. Bu ruhsal imge, Batılı toplumlarda kendi tarihsel şartlarının ürettiği bazı meşhur kadınlarda belirir. Batılı toplumların anima arketipi olan kadın kahramanları arasında güzellik ve aşk tanrıçası olan Aphrodite önemli bir yer işgal eder. Athena, Helena, Meryem Ana, Beatrice gibi kadınlar da önde gelen anima arketipleridir. Doğulu İslâm toplumlarında da Züleyha, aşkı, güzelliği, şehveti, seçkinliği ile ideal anlamda kadın güzelliğinin, kadınsılığın bir simgesi olarak başta gelen bir anima arketipidir. Bu anlamda

mazmunlaşan Züleyha, Klâsik Türk edebiyatında olduğu kadar modern şiirde de değerlendirilmiştir.

Baki Süha Ediboğlu (1915-1972), yaşam sevinci veren sevdiği kadının güzelliğini ancak Züleyha güzelliği ile tavsif edebilmektedir:

Davut peygamberin olmalı
Şu duyduğun mezamir
Şu beyaz çıplak
Ölümü unutturan kadın
Aşkını bölüştüğümüz sofrada
Zeliha olmalı

(“Karanlıkta Geçen Gemiler I”, *Karanlıkta Geçen Gemiler*, İstanbul 1958, s.5)

Kimi şairler, sevgililerini ya da idealize edilmiş güzellik duygularını Züleyha tipiyle özdeşleştirmişler, Züleyha'nın kimi özelliklerinden yararlanarak aşklarını sergilemişlerdir. Vatan sevgisiyle kadın aşkının ve hüznün estetik bir sentezini kuran Nazir Akalın (1964-), dört bölümlük “Sevgiliye Şiirler” başlıklı şiirinin 3. Bölümünde sevgiliyi tasvir ve algılamalarında Züleyha imgesinden bolca yararlanmıştı:

Gözlerine sürme diye çekilmiştir Türkiye'm
Bir semender masalı baktığın yerde
Benimse kalbim “Yusuf ! Yusuf! “ kokan kuyudur
Her gece Züleyha'yı hapsederler içine

Özlemle dökülürler parmaklıklara düşler
Kendinden geçsin diye gönlü kırık semender
Züleyha'nın yüzüne hüznün taşır içimden
Dicle'yle Fırat adlı o upuzun nehirler

Kaşların kıvrımında şehrazadlar kan ağlar
Yüreğinde gamlı bir sıcaklıkla Züleyha
Gözyaşları bulaşır o Zühal yıldızına
Sanırım yanağında ülke bir ben var

(*Kanayan Simya*, İstanbul 1998,s.42)

Şiiri ciddiye alan bir başka önemli şair Taha Çağlaroğlu(1961-) da güzellik, sonsuzluk, hüznün, güzel yarınlara duyulan özlem gibi duygularını Züleyha imgesiyle dillendirmede oldukça başarılıdır:

Gagası şafağa uyanmış güvercinlerin
Bir züleyha tacıdır ördüğü hüznülere
Düşleri veda etmede zamansız gecelere
İmbattan aşk ve ışıktır dökülen
Hicranlara hasretlere
Gönlü büyüklere

(“Şahdamarlarda”, *Yüzleşen Tutanaklar*, Ankara 1994, s.13)

Sıtkı Caney (1961-) de “Layya” adlı uzun şiirinde sevgilisine olan özlemini ve aşkını “Züleyha” ile sembolleştirir:

Düş gördüm sen yoktun çok uzaklarda
Yusuf ile Kenan görünüyordu
Bir çocuğun gözü ak bayraklarda
Durmadan Züleyha ölmez diyordu
Sen kendi göğünde ben sokaklarda

(*Lay/ya*, İstanbul 1997, s.27)

Bir Değer Göstergesi Olarak Yusuf İmgesinin Değişik Boyutları

Pek çok şair, Yusuf tipinin üstün kişilik özelliklerine, ahlâkî değerlerine, masumiyetine, güzelliğine, sabrına, uğradığı zulme rağmen mutlu sonuna vurgu yapan ve bunlara benzer pek çok başka imgelere yer vermişlerdir. Yusuf, yaşadığı ve temsil ettiği evrensel nitelikli değerleriyle günümüz Türk şairinin hayatı, olayları ve varlığı yorumlama biçimine zenginlik katmıştır. Bu bölümde Yusuf’un öne çıkarılan değişik özelliklerini örneklendireceğiz.

Terkedilmişlik ve Dışlanmışlık: Şiirde geleneksel kültüre yaslanmanın öncülerinden biri olan Behçet Necatigil (1916-1979), ayrılık, özlem, bir kenarda bırakılmışlık, terkedilmişlik, evlenememişlik durum ve duygularını, bunların doğurduğu mahzunluğu “Ayrılıklar II” adlı şiirinde Yusuf’un kuyuya atılışı motifleriyle birleştirerek verir. Bu şiir aynı zamanda Necatigil’in gençliğinde Anadolunun değişik yerlerinde bulunduğu sıralardaki ayrılık acılarına ve özlemlerine de yer veriyor gibidir. Ayrıca değişik

sebepler ve engeller yüzünden evlenemeyen iki gencin ayrılık ve hasret acılarını yansıtır:

Kervanlar kalktı gitti.
Yusuf kuyu köşesinde
Uyudu uyandı ah etti.
Yusufçuk bahçesinde
Dala dayandı ah etti
Kervanlar kalktı gitti.

Hasret ne vakte kadar ?
Oğlan otel odasında
Oturur kalkar ağlar.
Kız, anası yanında
Aynaya bakar ağlar.
Hasret ne vakte kadar?

(Değirmen, İkinci Kânun 1944, S.11)

Şiirin ilk bendeinde ilk bakışta bilgi yanlışı var gibi gelebilir. Zahirî anlamına bakıp da pek çok kervanın gelip Yusuf'u gördükleri hâlde onu kuyu köşesinde yalnız başına bırakıp gittiği anlaşılabilir. Bizim bildiğimiz kıssaya göre Yusuf, ilk gelen kervan tarafından kuyudan çıkarılıp Mısır'a götürülür. Öyle üç beş kervanın Yusuf'u kuyuda görüp sonra da ilgisizce bırakıp gitmesi gibi bir duruma kaynaklarda yer verilmemiştir. Ancak şair burada tarihî bir olayı gerçekliğe bağlı kalarak verme amacında değildir. O, hikâyenin bu epizodu kanalıyla farklı bir duyguyu dolaylı olarak sergileme amacındadır. Buradaki Yusuf, kıssanın kahramanı olan Yusuf peygamber değil, onun sembolize ettiği, evlenememiş, bir türlü kismetini açılmamış gençlerin temsilcisidir. Kervanlar ise genç, güzel ve yakışıklı yusuflara (kız ve oğlanlara) ilgi göstermeyip başkalarıyla evlenip gidenlerdir. Bir başka anlamıyla aynı yaşta olan ve vaktinde evlenip giden gençlerin bir kısmıdır. Bu durumda metin, arkadaşları evlenip gittiği hâlde kendileri bir türlü evlenememiş gençlerin dramını dillendiriyor. Dolayısıyla şiir, "kervanlar"a her iki anlam yüklenerek de okunabilir.

İleri Görüşlü Yönetim Anlayışı ve Adalet: Garip şair Orhan Veli (1914-1950) bir şiirinde toplumun ekonomik sorunlarını, ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin umutlu bekleyişlerini, yokluk, kıtlık dertlerini, ekonomik üretim potansiyelinin adil paylaşım

beklentilerini, umudun tükenmeye yüz tuttuğu anlarda umut özlemlerini yansıtırken Hz. Yusuf'un kıtlık yıllarında halka adaletli bir şekilde buğday dağıtışına gönderme yapmaktadır:

Undan bize de pay, bize de pay
Koşun buğday dağıtıyor Yusuf.
Undan bize de pay, bize de pay
Çökmeden sonu gelmeyen küsuf.

(“Buğday”, *Bütün Şiirleri*, 12. basılış, İstanbul 1973, s.23)

Dolayısıyla burada Yusuf, adil yönetimin ve çaresizliğe karşı çarenin, ileri görüşlü bir bakış açısıyla plânlama anlayışının ve umudun bir sembolüdür.

Üstün Bir Sevgiyle Bağlılık: Yusuf, kimi şairler tarafından candan çok sevilen, o olmazsa olunamayan, yokluğunda dünyaların zindan olduğu, kendisinden başka hiçbir şeyin göze görünmediği yakınların, dostların, sevgililerin ideal bir simgesi olarak algılanmıştır. Zemçi Çetinkaya, “Bir Şiir Yaz Bana” adlı metninde çok üst düzeydeki sevgi ve bağlılığı Yakub’un oğlu Yusuf’a olan aşırı sevgisine gönderme yaparak yansıtmaya çalışıyor:

Benzetse sadrını nâr-ı nîrâna
Gözyaşı çevirin bâğ-ı cinâna
Yusuf dönmez ise beytü'l-ahzâna
Züleyha olmasın, rüya olmasın

(*Çelişkinin Türküsü*, Konya 1995, s.36)

Necatigil mektebinden yetişen Hilmi Yavuz (1936-) da “boş bakış” adlı şiirinde insanların büyük bir önem atfederek canlarından bir parça kabul ettikleri, onsuz yaşayamayacakları duygusuna kapıldıkları hayatî değerlerinin ellerinden kayıp gitmesi durumundaki halet-i ruhiyelerini, özellikle de annelik duygusunu, örneğin evlâdını kaybetmiş annelerin görüntü ve hâllerini “Yusuf” imgesiyle çarpıcı bir biçimde şöyle vermektedir:

Boş bakış uykulu yaz öğleleri
Yitik Yusuf karanlık kör kuyularda
Boş bakış çerçeveye koyar da

Bir duvar resmine çevirir anneleri

(*Hüzün ki En Çok Yakışandır Bize*, İstanbul 1989, s.36.)

Bu dörtlüğe aynı zamanda çaresizliğin fotoğrafı olarak bakmak da mümkün.

İffet ve Haya Sembolü: Ahmet Talat Onay (1885-1956) Yusuf'un özellikle iffet abidesi oluşunu bir mukayese unsuru olarak değerlendirmeye çalışmıştır:

Belki binbir bîve-i ter-mürdenin ibrâmına
İ'tizârım Yûsuf-ı dâmen-keşi hayrân eder

(*"Sarhoşlukla"*, *Sarı Çiğdemler*, İstanbul 1993)

Mazlumiyet ve Masumiyet Sembolü: Yusuf peygamberin kıssada vurgulanan önemli özelliklerinden biri de kardeşleri tarafından haksız yere zulme ve kötülüğe maruz bırakılıp kuyuya atılması ve bu yüzden babasının ömür boyu onun için yas tutmasıdır. Bu olgu Yusuf peygamberi İslâm kültüründe mazlumiyetin, masumiyetin ve gadre uğramışlığın tipik bir sembolü haline getirmiştir. Nitekim Hisarcı şairlerden Coşkun Ertepinar (1914-) da bir şiirinde onun bu özelliğine değinide bulunmaktadır:

Bilmek güzel şeydir,
Bilmek korkunçtur da..
Yusuf'u kuyuya atan kardeşleri biliyordun,
Biliyordun göz yaşlarını Yakup'un..
Biliyordun inanç uğruna çektiklerini İsa'nın,
Biliyordun, Su'da söndürmüştü elemi Fuzûlî
Ağlayan Bağdat'ın, yanan Kerbelâ'nın..
"Başlayan daha zalimdir" diye
Vuramazdı ki herkes her güçlü gibi,
Düşüncenin özgürlüğünü bilen kişiler
Düşünemezdi ki zulüm ipini..

(*"Öğrensin İnsanoğlu"*, *Güzel Dünya*, Ankara 1969, s.27)

Hicabi Kırlangıç (1966-) "Hayret Makamında" adlı dörtlüğünde Yusuf imgesini daha çok dinî-mistik plânda ele alarak Yusuf'un kuyuya atılıp gömleğinin kana boyanması motifiyle zulme, kötülüğe, haksızlığa ve gadre uğrayış olgusunu ya da içinde

bulunduğu olumsuzlukları çarpıcı bir şekilde vermektedir. Hemcinsleri tarafından kötülüğe ve zulme maruz kalan masumların son sığınağı toprağı öpmek yani secdedir:

Düştüğüm, Yusuf'un kuyusu, kana boyadılar gömleğimi
Topraktı alnımı öpen, toprağı öperdim ben,
Musa geçti sularımın, şaşırıp kaldım,
Aşk içinde kaldım, gel kurtar beni sevgili.

(*Hayret Makamında*, İstanbul 1993, s.34)

Kurtuluşa Davet Eden Önder Kişilik: Klâsik Türk edebiyatımızın çalışkan ve üretken hocalarından Cemal Kurnaz (1956-) "Yusuflar Geliyor Zindanlardan" adlı bir şiirinde Yusuf tipini, içinde bulunulan kötü ve olumsuz durumlarla yüklü karanlık çağı aydınlatacak umut neslini temsil eden gençliğin bir simgesi olarak alıyor. Yusuf peygamber, zindana atılmış ancak çıktıktan sonra toplumu için aydınlatıcı ve kurtarıcı bir kimlikle önemli bir misyon üstlenmişti. Cemal Kurnaz da idrak ettiği çağda millî ve manevî değerler yozlaşmasının ve daha başka her türlü kötüleşmenin ilelebet gitmeyeceğini, bu münbit Anadolu topraklarının tamamen kuruyup çoraklaşmadığını, yeşerecek tohumları ve çekirdekleri hâlâ barındırdığını vurgulayarak milletimiz için aydınlık yarınları kuracak genç neslin doğmakta olduğunu sevinçle haykırır:

"Hümâ kuşu yükseklerden seslenir"
Hoş tebessüm sıradağlar ardında
Işığı ışıyacak
Yeşeren çığlıklar
Çocuklar
Çocuklar
Vakt oldu tamam
Şevk dolu anlara uyansın gayrı devrân
Haber uçsun Ya'kûblara heeeyy !...
Yûsuflar geliyor
Yûsuflar geliyor
Zin-dan-lar-dan

(*Bir Avuç Sevinç*, Ankara 1992, s.1-14)

Burada "Ya'kûblar" gelecekte ümidini kesmiş gibi olan yaşlı kuşağın "Yusuflar" ise olumlu değerleri temsil eden gelecek neslin

istiaresidir. Kültürel yozlaşmanın ve ruhsal kuraklığın yoğunlaştığı çağımızın "Zindanlar" olarak algılanması da dikkate değer.

A. Vahap Akbaş (1954-), bir maneviyat büyüğüne yönelişi, ondan istidat edişi konu edindiği bir şiirinde Yusuf peygamber ve onun misyonunun sürdürümcüsü olan kişilerin hep iyilik ve güzellik telkin edişlerine vurgu yaparak Yusuf tipi, tamamıyla olumlu değerlerin simgesi olarak sunulmaktadır.

Geldik girdik bahçene ürkek mahçup
Sesin donanmış badem ağacıydı
O ağacı öptü durdu yusuf peygamber
Sesin yusuf çiçekleri üfledi içimize
Kurbanca

(A.Vahap Akbaş, "Kurbanca", *Bir Şehre Vardım*, İstanbul 1997, s.17)

İslâmî diriliş, uyanış ve kurtuluşu "bengisu" kavramıyla simgeleştiren Diriliş ekolünün öncüsü Sezai Karakoç (1933-), ilâhî mesajın tarihi düzlemdeki tezahürlerine şöyle yer verir:

Yusuf gömleğinin yıkandığı kaynak ondandır
Mısır'ın kapıları onunla açılır

("Hızırlı Kırk Saat 9", *Şiirler I*, 8. Baskı, İstanbul 1998, s.21)

Bir başka şair Yaşar Bedri (1956-) de tarihsel döneminden yola çıkarak Yusuf peygamberin ve onun temsilciliğindeki öncü kişilerin işlevlerinin önemine vurgu yapmaktadır. Yusuf peygamberin mesajı, maddî ve manevî anlamdaki tüm çoraklıkları yeşerten, salt somuta indirgenmiş tüm katılıkları, donuklukları eriten, onlara ruh katan, et ve kemik yığınlarına kalp ilâve eden, insanı gerçekten canlı kılan kutsallıkta bir doğrultuya sahiptir.

yusuf heykellerini sula
yusuf ! hey
kellerini sula

pi
rami
din kiri

şinde söyle(n)
m i ş t i r . . .

(Yaşar Bedri, "Çıranın Söylencesi", *Babil'i Beş Geçe*, 2. Baskı, İstanbul 1997, s.63)

Güzelliği: Yusuf peygamber Klâsik Türk şiirinde yaygın biçimde bir güzellik istiaresi olarak kullanıldığı hâlde yeni Türk şiirinde bu tür bir kullanıma yok denecek kadar az rastlıyoruz. Onun belirgin vasıflarından birisi, kadınların görür görmez hayranlıktan meyve bıçaklarıyla ellerini kesecek kadar mükemmel düzeyde bir insan güzeli, yakışıklı birisi olmasıdır. Ziya Paşa (1825-1880) bir "Na't-ı Şerîfe"sinde Yusuf'un güzelliğine yüzeysel bir biçimde değinmekle yetinir. Bunun dışında bu motifi derinleştirme ya da farklı özgün bir bağlamda değerlendirme yoluna gitmez:

Teşebbüh eyledi varsa cemâline Yûsuf
Ki oldu kıymet-i cüz'üyle şöhre-i bâzâr

(*Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, Hazırlayan: Önder Göçgün, Ankara 1987, s.114)

Yusuf'u ideal bir güzellik tipi olarak değerlendiren nadir şairlerden biri Tevfik Fikret'tir. O, Nazmî mahlâsıyla yazdığı ilk denemelerinden olan bir gazelinde ancak Yusuf güzelliğiyle tanımlayabildiği sevgilisine şöyle seslenir:

Mısr-ı hüsne öyle pertev-bahştır mihr-i ruhun
Kim sezâdır Yûsuf-ı zerrîn-resen tabîrine

(*Tercümân-ı Hakikat*, 10 Rebiülahir 1301, S.1703)

Diğer yandan İsmail Karakurt, yeni doğan ve adını "Mevlana Yusuf" adını koyduğu bir çocuğu için yazdığı bir şiirinde bebeğin doğuşuyla birlikte gelen tanımsız mutluluğun coşkunu terennüm etmekte ve onun güzelliğini yine Yusuf güzelliğiyle ifadelendirmeye çalışmaktadır:

Bir şiir gibisin sen de teninde cennet kokusu
Yusuf desem şehlâ gözlerle güzelliğe bakıyorlar
Kırk Kızlar Türbesi'ne gidip dua ediyorlar
Mevlâna desem sevgiyi anlıyorlar-yürekdeki gizli niyeti

("Mevlânâ Yusuf Ninnisi", *Mahrem Mecazlar*, Ankara 1999, s.20)

Çilekeşliği ve Sabrı: Yusuf peygamberin üzerine vurgu yapılan özelliklerinden birisi de kardeşleri tarafından kuyuya, Mısır Azizi tarafından zindana atılması ve bu iki zindanda çektiği sıkıntı ve zorluklarla birlikte babasının da bu yüzden çile çekmiş olmasıdır. Ancak hikâyede Yusuf'un çektiği tüm bu çile ve sıkıntılara karşı gösterdiği sabrının, çelik gibi iradesiyle direnme gücünün mükâfatını almasına da yer verilir. Dolayısıyla kıssa, haksız yere maruz kalınan çilelere karşı gösterilen sabrın ve tahammülün mükâfatsız kalmayacağı temini de işler. Modern Türk şiirinde kıssanın bu yönüne değiniler de bulmaktayız. Ziya Paşa bir beytinde bu olguya şöyle yer verir:

Ya'kûb'u kıldı firkat-i ferzend eşk-bâr
Oldu cenâb-ı Yûsuf'a câh-ı belâ,makarr

("Terci-i Bend", *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, Hazırlayan: Önder Göçgün, Ankara 1987, s.20)

Aynı şair bir başka beytinde de Yusuf'un sabrına gönderme yapar:

Sabr et siteme ister isen hüsn-i mükâfât
Fikr eyle ne zulm eylediler Yûsuf'a ihvân

("Terkib-i Bend", a.g.e., s.21)

Diğer yandan Bahaattin Karakoç (1930-), Dünya Çocuk Yılı münasebetiyle yazdığı bir şiirinde özelde dünya çocuklarının acımasız büyüklerden çektiği sıkıntıları ve gördüğü zulümleri, genelde ise insanın insana olan zulmünü dile getirirken Yusuf'un çocukluğundan başlayan çilelerine değinir:

Tâ Habil ile Kâbil'in çağından beri
Çocuklar üşür korku tünellerinde,
Yusuf kuyudan çıkar zindana girer
Çile çiçeklenir Kenan illerinde

("Bulutlar Taşınır Yaylalara", *Ay Şafağı Çok Çiçek*, Ankara 1983,s.35)

Tuğrul Tanyol (1953-) bir şiirinde gadren yurdundan, ailesinden koparılıp Mısır'a köle olarak satılması ama maruz kaldığı bütün zulüm ve kötülöklere rağmen masumiyetinden, iyi niyetinden, sabrından ve peygamberliğe seçilmiş olmasından dolayı Mısır'da en önemli mevkilerden birine gelişine gönderme yapar:

Bir ben miyim ? bir köle, firavunun bahçesinde açan Yusuf,
Alıp kemiklerimi atıyorum ateşe, ne varsa çıksın
Sonsuz toprakların ortasındaki tek dikili ağacın
Dallarına asarken kendini ihanet

(“Gün Ortası Can Çekişen Yalnızlığımı Gördüm”, *Toplu Şiirler 1971-1995*, İstanbul 1997,s.124)

Şairin vurguladığı gibi Yusuf, köle olarak satıldığı Mısır'da üstün, bilgili ve adil kişiliğiyle var oluşunu hükümdar katında gerçekleştirmiştir, onun bahçesinde açmıştır ama bu hükümdar bize göre Firavun değildir. Bu konuda Tuğrul Tanyol da Cemal Süreya ile benzer bir yaklaşım içindedir.

Köy Enstitülü şairlerden Mehmet Başaran (1926-), bir şiirinde içinde bulunduğu yalnızlığın bungen havası, karamsar ve kötümser duygularının sıkıcı atmosferiyle Yusuf'un içine atıldığı kuyudaki ümitsiz ve iç karartıcı durumu arasında özdeşlik kurmaktadır:

Bir kör kuyudan sesleniyorum size
Yalnızlığın dibinden
Soğuk taşlar anlamıyor beni
Bir işe yaramıyor ayaklarım
Nereye dokunsam karanlık
Yusuf'un muydu ilk çığlık ?
Çıkarın beni burdan

(“Kuyudan”, *Meşe Seli*, 2. Baskı, Ankara 199, s.73)

Yusuf'un kuyuya atılışı imgesine Alaaddin Soykan (1943-) da iki ayrı şiirinde yer vermektedir:

Çağırın Yusuf'u büyük göreve o ilerisini gören kör
Kuyuca olmuşum
Yusuf aydınlığı bundan vaktin sinmiş içime

Tanımazlığına sınır sevginin bundan canciğer
Boca olmuşum

("Sevginin Sınır Tanımazlığına Boca Olmak", *Doru Özlem*, İstanbul
1985, s.72)

Kuyulara Yusuf Yusuf
Düşer oldum düşer yâr yâr
Çiğken şükür Yunus Yunus
Pişer oldum pişer yâd yâr

("Vakti Söz Çiçeklemek", a.g.e.,s.78)

Kıssaya Ait Bazı Motiflerin Başka Türlü Yorumlanış Biçimleri

Hasetlik: Rezaizade Mahmut Ekrem (1847-1914), haset duygusunun özellikle sosyal açıdan olumsuz boyutlarını ve sonuçlarını irdelediği "Hased-Hâsîd" adlı şiirinde kardeşlerinin sırf hasetlerinden dolayı Yusuf'u kuyuya atmaları motifine yer vererek şiirinin temasını tarihsel bir olay ve olguyla temellendirmeye çalışmaktadır. Kişi hasetçilerin yapabilecekleri kötülükler karşısında Allah'a sığınmalıdır. Zira onlar insanın canına bile kastedecek kadar iradelerinin kontrolünü ellerinden kaçırmışlardır.:

Sığın hussâd şerrinden Hüdâya,
Adû-yı cân olur zîrâ ki onlar.
Neden kalkıştılar kasd-i cefâya,
Cenâb-ı Yûsuf'u câha koyanlar ?

(Rezaizade Mahmut Ekrem Bütün Eserleri II, Hazırlayanlar: İsmail
Parlatır-Nurullah Çetin-Hakan Sazyek, İstanbul 1997, s.259)

Sevginin Şiddeti: Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958), bir beytinde özelde evlât sevgisi ve özlemine sarsıcı bir biçimde verirken genelde ise karşılıklı sevginin, aşkın, bağlılığın şiddetini de hissettirir. Büyük bir aşkla seven insanın dünyası tamamıyla sevdiğine ait olanla dolar. Her şey onunla ilintilidir ve her şey onu çağırıştırır. Bu, sevenin sevilenle tam anlamıyla bütünleşmesi, onda fani olmasıdır. Bir başka ifadeyle tefanî sırrı. :

Pîr olur Yakûb bir savt-ı ceres gûş eylese
Mahfe-i Yûsuf sanır vâdî-i Ken'an'dan geçer

(“Fazıl Ahmed’e Gazel”, Eski Şiirin Rüzgârıyla, 2. Baskı, İstanbul 1974, s.76)

Korku ve Ümit Arası Gidip Gelmeler: Şükrü Karaca (1956-) bir “Münâcât”ında Allah’a yalvarırken O’na dönmeye yüzü olmadığını, mahcup ve günahkâr bir duruşla dillendirirken, içinde bulunduğu kendince iç açıcı olmayan olumsuz durumlarını karışık duygular içinde Yakup, Yusuf ve kuyu imajlarıyla ifade etmeye çalışıyor:

Dön diyorsun,
Nasıl yüz yüze geliriz, yüzüzler şâhıyım ben
Hadd-i müntehâdayım, bir kıyl ü kâl içindeyim
Hiçbir yerde tarifim yok, sanki muhâl içindeyim
Büzüldükçe üzerime kurar çadırını korku
Söyle neyim
Yakûp muyum
Yûsuf muyum
Kuyu mu !

(*Ânestü Nârâ*, İstanbul 1993, s.10)

Bu metinde şair, kendini İslâm dünya görüşünde müminin Allah ve öte dünya karşısındaki konumunu tanımlayan önemli bir ilke olan “beyne’l-havfi verrecâ”(korku ve ümit arasında) belirlemesinin daha çok birinci kısmı(korku)nda hissediyor. Tevbe ve istiğfar makamında olan şair, korku ve kaygı duygularını Yakup, Yusuf ve içine atıldığı kuyu imgeleriyle sembolleştirmektedir.

Klâsik Türk edebiyatındaki mesnevî yazma geleneğinden sonra yeni Türk şiirinde tespit edebildiğimiz kadarıyla Yusuf ve Züleyha kıssasını kutsal kitaplardaki metni esas alarak olayı başından sonuna kadar hikâye kurgusu içinde veren ilk şair, Nev-Yunanîlik akımının ısrarlı temsilcilerinden olan Salih Zeki Aktay (1896-1971)’dır. O, “Efsaneler”in on dört sayfalık “Elma II” adlı bölümünde kıssayı başından sonuna kadar kendinde önemli bulduğu unsurları öne çıkararak ve kendi algıladığı biçimde nazma dökmüştür. Onun bu denemesi aşağı yukarı yeni üslûpta yazılmış bir mesnevî olarak değerlendirilebilir. Zevkle okunabilecek olan bu akıcı şiir, kıssanın sahip olduğu dramatik kurguyu korumada oldukça başarılıdır.

(*Asya Şarkaları*, İstanbul, tarihsiz, s.110)

Çağdaş Türk edebiyatının büyük şairi İsmet Özel (1944-), uzun bir aradan sonra öyküleme unsuruna ağırlık veren bir kitaplık uzun bir şiir metni ortaya koydu. *Bir Yusuf Masalı* (İstanbul, 1999) adını taşıyan bu uzun şiirin, yazımıza konu olan Yusuf ve Züleyha kıssasıyla pek ilgisi yok. Bu metin, şairin annesinin kendisine anlattığı ve çok etkilendiği bir masala dayanmaktadır. Onun için bu eseri değerlendirme dışında tutuyoruz.

Son olarak Rahmi Kaya'nın Yusuf ve Züleyha kıssasından beslenerek kaleme aldığı “Yusuf Yüzlü Gecedir” (*Yusuf Yüzlü Gece*, Ankara 2000, s.12) adlı şiirini zikretmekle yetinelim.

Sonuç

Tanzimattan günümüze kadar yayımlanan Türkçe şiir metinlerinde görebildiğimiz örneklerin ışığında Türk şairlerinin Yusuf ve Züleyha hikâyesinden nasıl, ne oranda, hangi bağlamda ve ne amaçla yararlandıklarını, nasıl mazmun ve imge ürettiklerini göstermeye çalıştık. Bunlardan anlaşıyor ki esas itibarıyla ve baskın özellikleriyle bir aşk ve ahlâk hikâyesi özelliğini gösteren kıssa, yeni Türk şairine aşk, ahlâk, güzellik, hasret, acı, hüzn gibi daha çok bireysel duygulanımlara imkân veren temaların yanında pek çok sosyal, siyasî ve askerî duyarlılıklara da açık bir kullanıma sahip olmuştur. Bu da kuşkusuz tarihsel bir kültür unsurunun “kültür” kavramının içeriğine uygun bir biçimde nasıl zengin bir şekilde işlenebileceğinin en güzel göstergesidir. Bu durum bize ayrıca Türk toplumunun kültürel mirasını oldukça renkli bir biçimde zenginleştirerek ve yeniden üreterek nesiller boyu devamını sağlamadaki başarısını da göstermektedir. Tarihsel ve kültürel devamın en önemli aktörleri kuşkusuz edebiyatçılardır. Çağdaş Türk şairinin bu anlamda yerli kalabilme bilincini korumadaki hassasiyeti kayda değer.

Bu incelememizden ve verilen örneklerden de görüleceği gibi edebiyat anlayışları, dünya görüşleri ve ideolojik donanımları birbirinden çok farklı hatta zıt olan pek çok şair, Yusuf ve Züleyha kıssasına ilişkin değişik unsurlardan yararlanmış, bu hikâyeden aldıkları motiflerle duygu ve düşüncelerini sembolleştirmeye çalışmış ve özellikle de Yusuf istiaresi dolayısıyla değişik çağrışımlar imkânları üretmişlerdir. Bu da şairlerimizin ortak tarihsel gelenekten yararlanma

konusunda duyarlı olduklarının, bu birikime karşı tamamen yok sayıcı bir tutum takınmayışlarının en güzel bir göstergesidir.

Ancak şunun da vurgulanması gerekir ki en çok roman, hikâye ve tiyatro gibi tahkiye türlerinde ele alınmaya elverişli olan bu kıssanın bu türlerde neredeyse hemen hemen yok denecek kadar az oluşu bir büyük eksiklik olarak duruyor. Yazımızın konusuyla ilgili olmasa da tahkiye türünde verilmiş bazı örnekleri zikrederim. Sosyalist gerçekçi Türk şiirinin öncü şairlerinden Nazım Hikmet (1902-1963), *Yusufla Menofis (Yusufla Zeliha)* (1950) adlı oyununda, konuyu ideolojik içeriğiyle sınıf çatışması bağlamında ele almıştır. Diğer yandan Rasim Özdenören (1940-), *Kuyu* (İstanbul 1999) adlı hikâye kitabında Yusuf ve Züleyha kıssasından önemli ölçüde yararlanmış, kıssayı temel esprisi itibarıyla modernize etmeye çalışarak yeniden farklı bir düzlemde üretmiştir. Yeni Türk edebiyatı öğretim üyelerinden Nazan Bekiroğlu da *Yusuf ile Züleyha* (2000) adlı tahkiye metniyle bu konuya derinlikli ve farklı bir bakış açısı getirdi. Hikâyeci Hüseyin Su bir hikâyesinde ("Yiğidim Ya Ona Gücüm Yetmiyor", *Aşkın Hâlleri*, Ankara 1999, s.1) Züleyha'nın gömleğinin yırtılması motifine yer verir. İnanıyoruz ki özellikle romancılarımız bu kıssadan yola çıkarak çağdaş insanlık hâllerine uyarlanmış yepyeni, modern Yusuf ve Züleyha anlatıları üreteceklerdir.

Yararlanılan Bazı Kaynaklar

Abdurreşul Tahbazzade Hayyampur, *Türk ve İran Edebiyatlarında Yusuf ve Züleyha Mesnevileri*, Doktora Tezi, Türkiyat Ens.,No:209, İstanbul 1945.

Akşemseddin Zade Hamdullah Hamdi, *Yusuf ve Züleyha*, Haz: M. Naci Onur, Elazığ 1986.

Çavuşoğlu, Mehmed, *Yahya Bey ve Yusuf ve Zeliha Mesnevisi*, Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1973.

Dikmen Mehmet-Bünyamin Ateş, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul 1977.

Dilçin, Dehri, *Yusuf ve Zeliha*, İstanbul 1946.

Dolu, Halide Cemil, *Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Ens., No:402, İstanbul 1953.

_____, "Yusuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nüshalar", *TDED*, C.IV, s.419, İstanbul 1952.

Ertaylan, İsmail Hikmet, "Türk Dilinde Yazılan İlk Yusuf ve Züleyha", *TDED*, C.III, s.211, İstanbul 1948.

Erzurumlu Darir, *Kıssa-i Yusuf*, Hazırlayan: Leyla Karahan, Ankara 1994.

Kavcar, Cahit, "Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyhası", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1968*, Ankara, s 173

_____, "Kemal Paşazade'nin Şairliği ve Yusuf u Züleyhası", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1969*, Ankara, s.227.

Kavruk, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, İstanbul 1998.

Kemal Paşazade, *Yusuf u Züleyha*, Haz: Mustafa Demirel, Ankara 198.

Levend, Ağâh Sırrı, *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1984.

_____, "Hamdi'nin Yusuf u Züleyhası", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1968*, Ankara, s.173

_____, "Kemal Paşazade'nin Yusuf u Züleyhası", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1969*, Ankara, s.251

Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'an*, C.2, İnsan Yayınları, İstanbul 1996

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, İstanbul 1996.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989.

West Steven Landon, *The First Story of Joseph in Turkic Islamic Literature: A Study in Acculturation*, University of California, Los Angeles (USA) Ph.D. 1975, s.318